

ÖRTÜLÜ MANDA:
1938-1955 YILLARI ARASI
ABD İLE YAPILAN İKİLİ ANTLAŞMALAR

Yazar

Prof. Dr. Erdoğan KÖSE

...Geleceğin Fikirleri...

ÖRTÜLÜ MANDA:
1938-1955 YILLARI ARASI
ABD İLE YAPILAN İKİLİ ANTLAŞMALAR

Yazarlar:

Prof. Dr. Erdoğan KÖSE

ORCID: 0000-0003-0426-0267

ISBN: 978-625-5531-21-6

Copyright © Vizetek

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Vizetek Yayıncılık Sanayi ve Ticaret Limited Şirketine aittir. Vizetek Yayıncılık'ın izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.

Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

Sayın okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazar(lar)ına aittir.

Yayın Koordinatörü: Ferit RESULOĞULLARI

Kapak Tasarımı & Mizanpaj: Abdulkadir EMİROĞLU

Baskı: Ankara | Aralık, 2024

Seyranbağları Mah. İncesu Cad. 10/2 Çankaya/ANKARA

Tel.: (0312) 482 00 11

Web: www.vizetek.com.tr

E-mail: vizeteki yayincilik@gmail.com

Yayıncı Sertifika No: 41575

Baskı: Vadi Grafik Tasarım ve Reklamcılık Ltd. Şti.

İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1 Yenimahalle/ANKARA

Tel.: 0 (312) 395 85 71

Matbaa Sertifika No: 47479

İlkokuldan doktora eğitimime kadar
yetişmemde emeği olan tüm öğretmenlerime ve hocalarıma

ÖN SÖZ

İnönü dönemi Cumhuriyet tarihi açısından çok önemli bir dönemdir. Bu dönemde II. dünya savaşı patlak vermiş ve Türkiye savaşa katılmamakla birlikte her an katılacakmış gibi savaşa hazır durumda beklemiştir. I. dünya savaşından en az hasarla çıkan Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) dünya liderliği yönündeki ilerlemesini hızlandırmıştır. II. dünya savaşıyla birlikte bu liderlik kesinleşmiş ve ABD savaştan daha güçlü bir şekilde çıkmıştır. Yaklaşık yirmi yılda bir dünya savaşının çıkması, artık bu savaşların sürekli çıkacağı düşüncesi, tüm ülkelerin yöneticilerini kaygıya düşürmüştür. Bu kaygıyla birlikte I. dünya savaşı öncesinden itibaren oluşmaya başlayan, resmi veya gayri resmi ülkeler arası birlikler kurulmaya başlanmıştır. Resmi olarak kurulanlara NATO, gayri resmilere ise ülkeler arasındaki dostluk ve saldırmazlık anlaşmalarını örnek verebiliriz. İnönü de bir devlet yöneticisi olarak bu kaygıyı taşıyarak dünya lideri konumundaki ABD ile birlikte hareket etme yolunu seçmiştir. 1945-1950 yılları arasında yapılan ikili antlaşmalar, NATO'ya girme, Kore savaşında ABD ile birlikte hareket ederek Kore'ye asker gönderme gibi uygulamalar, bu birlikteliğin somut örnekleridir.

İki dünya savaşından sonra dünya savaşlarının devam edeceği kaygısı, ABD'nin dünya lideri olması ve Sovyetler Birliği (Rusya) tehdidi gibi durumlar yüzünden, İnönü hükümeti ABD'nin yanında yer almayı seçmiştir. Ayrıca İnönü başta olmak üzere hemen hemen bütün yöneticilerin I. dünya savaşından önce İngiliz, sonra da ABD sempatanlığı bulunmaktadır. Birçok yönetici gerek söylemleriyle gerek yaptıklarıyla gerekse düşünceleriyle Amerikan mandasının kabul edilmesi taraftarıydı. 1924 yılında Atatürk, İnönü'yü

çağırarak, yapılacak bir iş için hazineye para olup olmadığını soruyor. İnönü hayret edici bir şekilde paranın olmadığını söylüyor. Atatürk para bulmamız lazım, nasıl bulabiliriz, ne yapabiliriz diye çaresizce soruyor. İnönü'nün verdiği yanıt, daha sonra yapacaklarının sanki aynası gibi Amerikan mandasını kabul etmekten başka çarelerinin olmadığını söylüyor. Atatürk çok sinirlenerek şu tarihi cümleyi söylüyor “o zaman niye biz kurtuluş savaşı verdik”.

Bu bağlamda 1945-1950 yılları arasında ABD ile eğitimden tarıma, askeriyeden ekonomiye birçok ikili anlaşmalar yapılmıştır. Daha sonraki dönemlerde de bu anlaşmaların gerekleri eksiksiz bir şekilde yapılmıştır. Hatta bu anlaşmalarla dolaylı olarak ilişkili olan bazı konularda bile Türkiye ABD'nin istekleri dışında hareket ettiği zaman, hemen notalar vererek Türkiye'nin girişimini durdurmuşlardır. Örneğin; 1964 yılında Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale edeceği günlerde ABD başkanının İnönü'ye nota vererek, yapılan askeri anlaşmaya aykırı olduğu gerekçesiyle sattıkları silahları kullanılmayacakları tehdidiyle o dönemin yönetimine geri adım attırmışlardır. 1945-1950 arasında yapılan anlaşmalarla ABD birçok az gelişmiş ülkede olduğu gibi Türkiye'de de önce altyapıyı oluşturmuş ve daha sonra da emelleri doğrultusunda önce küçük müdahalelerle, daha sonra işlerin yürümesini engelleme gibi eylemlerle ve daha sonra da bizzat doğrudan müdahalelerle ülkenin iç işlerine karışmaya başlamış ve günümüze kadar bu durum güçlenerek devam etmiştir.

Yine aynı şekilde ABD'nin başını çektiği veya ABD'nin oluşturduğu bazı ülkeler arası kuruluşlara da bu dönemde kayıtsız şartsız girilmiştir. Hatta ABD, bu kuruluşlara Türkiye'nin girmek için aşırı çabalarını fırsat bilerek daha fazla ödünler de almıştır. Örneğin; NATO'ya girmek için Kore'ye asker yollama gibi. Türkiye, 14 Şubat

1947'de Dünya Bankası'na, 11 Mart 1947'de İMF'ye, 22 Nisan 1947'de Truman doktrinine, 4 Temmuz 1948'de Marshall planı'na, 18 Şubat 1952'de NATO'ya, 14 Aralık 1960'ta OECD'ye katılmıştır (Aydoğan, 2019). Türkiye bu ülkeler arası kuruluşlara katılmakla, hem ABD'nin uzun vadeli emellerine ulaşmasının yolunu açmış hem de yüzünü tamamen Batıya döndüğünü göstermiştir. Büyük ödünler verilerek bu kuruluşlara üye olmanın bize fayda sağlamadığını, hatta daha çok zarar verdiğini günümüzde daha iyi anlıyoruz. Başka bir değinilmesi gereken konu da bu dönemde ekonomi ile ilgili gelişmelerin neler olduğudur. Öncelikle 15 yılda sıfırdan oluşturulan (Osmanlı'dan kalan bazı borçları da ödemek zorunda olan) bir bütçe, Atatürk döneminde artıya geçmiştir. 1947 yılında 705 bin dolarlık döviz varlığı, 214 ton altın varlığı, toplam altın ve döviz stoku da yaklaşık 245 milyon dolar civarındaydı. Bu bağlamda ülkenin çok fazla borca falan ihtiyacı yoktu ve kendi yağıyla kavrulacak kadar yeterliydi.

Bazılarına göre 1945-1950 yılları arasında ABD ile yapılan anlaşmaların sayısının İnönü'nün bile bilmediği kadar çok olduğudur. Yukarıda da değinildiği gibi bu anlaşmalar, ihtiyaca veya duruma göre yapılmış anlaşmalar değil, ABD açısından onların uzun vadeli emellerini yerine getirmeleri için programlı, planlı yapılan anlaşmalardır. Çünkü hangi alanda yapılırsa yapılsın bu anlaşmaların hepsi birbiriyle bağlantılı olan anlaşmalardır. Bunun yanında hemen hemen bütün anlaşmalarda, Türkiye'de bulunan ABD vatandaşlarının güvenliğinin, huzurunun ve rahatlarının Türkiye tarafından garantiye alınmasıdır. Bu amaçla ABD vatandaşlarının her alanda Türkiye'de diğer ülke vatandaşlarından daha ayrıcalıklı olmaları garantisi alınmıştır. Örneğin; ABD askerlerinin ülkeye girişi ve çıkışlarının hiçbir şekilde denetlenemeyeceği, ABD vatandaşlarına ülke içinde

kimlik sorulamayacağı, ABD vatandaşlarına gümrük muafiyetinin sağlanması bu ödünlerden bazılarıdır.

Türkiye'yi ABD'nin uydusu haline getiren ikinci dünya savaşı sonrası Türkiye-ABD ilişkileri bu kitapta irdelenmiştir. Bu ilişkiler daha çok ABD ile yapılan ikili anlaşmalar (ki bu anlaşmalar ya TBMM tutanaklarında ya da Resmî Gazetede yayımlanmışlardır) yoluyla tahlil edilmiştir. Bu anlaşmalardan önce birinci bölüm “giriş” bölümüdür ki burada sömürgecilik, manda ve himaye kavramları derinlemesine incelenmiştir. İkinci bölümde ülkeler arasında yapılan ikili anlaşmalar, bu anlaşmaların özellikleri ve çoklu anlaşmalardan farkları ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise ABD ile ilişkilerin temel taşları olan Truman doktrini ve Marshall planı ayrıntılarıyla irdelenmiştir. Dördüncü bölümde ise ABD projesi olan uluslararası kuruluşlar (Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, İMF, Avrupa Konseyi, NATO) derinlemesine incelenmiştir. Daha sonraki bölümlerde (beşinci bölümden on birinci bölüme kadar) sırasıyla ticaret anlaşması, ödünç verme-kiralama anlaşması, kredi anlaşması, borçların tasfiyesi ile ilgili anlaşma, askeri yardım anlaşması, Fullbright eğitim anlaşması ve tarım ürünleri anlaşması anlaşmanın iç ve dış koşulları doğrultusunda incelenmiştir. Son bölümde ise genel anlamda bir özeti yapıldığı sonuç bölümü yer almaktadır.

Bu bağlamda bu kitabın amacı, özellikle 1945-50 yılları arasında ABD ile yapılan anlaşmaları incelemek ve bu anlaşmalar sonucunda Türkiye'nin bir manda haline nasıl geldiğini ortaya koymaktır. ABD ile yapılan ikili anlaşmalar, bir anlaşmada bulunması gereken iç ve dış koşulları bakımında sistematik bir şekilde incelenmiştir. Öncelikle her anlaşma ya TBMM tutanaklarından ya da Resmî Gazete'den doğrudan alınarak günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Daha sonra anlaşmanın künyesi verilerek anlaşma metni genel

olarak dış koşullar açısından, maddeleri ise tek tek anlaşmanın iç koşulları açısından incelenmiştir. Bütün bu incelemelerden sonra elde edilen çıkarımlar sonucunda anlaşma ile ilgili yorumlar yapılmış ve bu yorumlar daha önce bu konuda yazılmış eserlerden (kitap, makale ve tezler) alıntılarla desteklenmiştir. Bu kitapta 1945-50 yılları arası ele alınarak, sadece bu dönemdeki ikili anlaşmalar incelenebilirdi. Ancak özellikle bu dönem öncesinden ve Atatürk döneminden hemen sonra yapılan bir anlaşmayı incelemek ve farkı görmek istedim. Hem de 1950'den sonra gelen Menderes hükümetinin yaptığı anlaşmalarda bir farklılığın olup olmadığını gözlemlemek için bu dönemden bir anlaşmayı ele alıp irdellemek iyi olacaktı. Bundan dolayı 1938 ile 1955 yılları arası olarak tarihi makas biraz daha açılmıştır.

Bu kitabın oluşmasında betimsel yöntem çerçevesinde kaynak tarama veya literatür taramaya başvurulmuştur. Bu bağlamda araştırmacı tarafından bu esere alt yapı olacağına inanılan birçok kitap bizzat alınıp okunmuş ve gerekli notlar alınmıştır. Burada üzülererek söylemem gereken bir durum var ki; bu da maalesef en yeni dönemlerle ilgili (Cumhuriyet dönemi) bile, o dönemi aydınlatıcı yeterince kitabımız bulunamamıştır. Bulunan eserler bu kitabın konusu olması açısından hiçbir ayırım yapılmadan incelenmiş, her düşüncenin eseri okunmuş ve gerekli notlar alınmıştır. Bunun yanında özellikle internet kullanılarak güncel bilgiler internet kaynaklarından alınmıştır. İnternet kaynaklarından alınan bilgiler başka bir kaynakla veya başka bir internet kaynağıyla teyit edildikten sonra itibar edilerek yararlanılmıştır. Özellikle 1938 ile 1955 yılları arasının bu ülkenin geleceği açısından, gençlerimizin Milliyetçilik konusunda bilinçlenmeleri açısından çok iyi incelenmesi gerekmektedir. Ayrıca bu dönemle ilgili farklı alanlardaki

bilim insanları ve düşünürler tarafından, farklı bakış açılarıyla eserler yazılması gerekmektedir.

Ayrıca bu kitabın yazılması sürecinde bana sabırla destek olan eşime ve çocuklarıma sonsuz teşekkür etmek istiyorum. Bunun yanında ilkokuldan doktora kadar üzerimde emeği olan ve eğitim sistemimizi bana tanıtan tüm öğretmenlerime, hocalarıma ve üniversitelerde düşüncelerimi paylaştığım tüm öğrencilerime de teşekkür ediyorum. Uzun zamandan beri maddiyattan çok sevgi ve saygıya dayanan bir dostluk ilişkimizin olduğu Vizetek Yayıncılık yöneticisi Ferit Resuloğulları'na ve bütün çalışanlarına da teşekkürü bir borç biliyorum.

Kitabın okuyuculara bir bilinç kazandırıp düşünmelerini sağlaması dileğiyle ve okuyucusunun bol olması ümidiyle...

Antalya-2024
Prof. Dr. Erdoğan KÖSE

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1	
Giriş.....	1
BÖLÜM 2	
Ülkeler Arasındaki İkili Antlaşmalar.....	29
BÖLÜM 3	
ABD ile ilişkilerin Temel Taşları: Truman Doktrini.....	49
BÖLÜM 4	
Amerikan Projesi Olan Uluslararası Kuruluşlar.....	71
BÖLÜM 5	
Ticaret Anlaşması.....	95
BÖLÜM 6	
Ödünç Verme-Kiralama Yardımı Anlaşması.....	109
BÖLÜM 7	
Kredi Anlaşması.....	121
BÖLÜM 8	
Borçların Tasfiyesi İle İlgili Anlaşma.....	141
BÖLÜM 9	
Askeri Yardım Anlaşması.....	151
BÖLÜM 10	
Fullbraght Eğitim Anlaşması.....	161
BÖLÜM 11	
Tarım Ürünleri Anlaşması.....	175
BÖLÜM 12	
Sonuç.....	189